ئـەمـارگـاساوروس
Amargasaurus =a-Mar-ga-sore-us

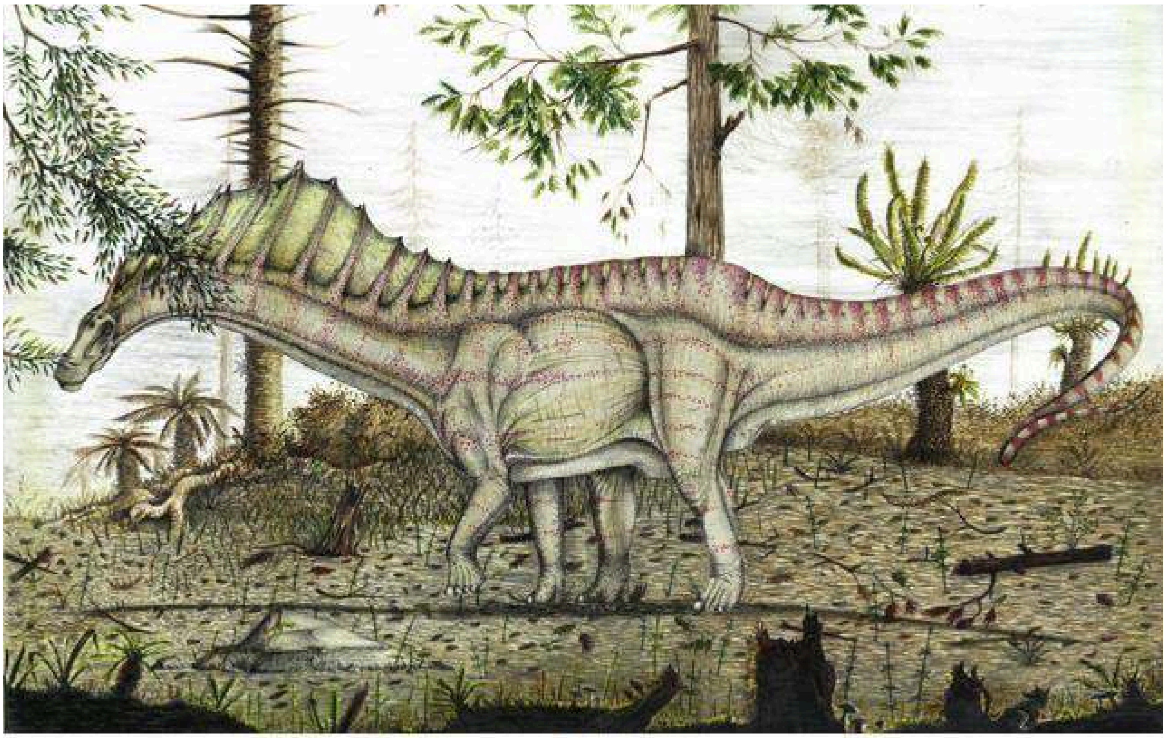

ئـەمـارگـاسـاوروس

لـە مـەڵبـەنـدی (کـەنیون)ی وڵاتـی ئـەرژەنتینـا، دۆڵ و دەرەیـەکـی تـەنـگ و بـاریـک هـەیـە بـە نـاوی(لا- ئـەمـارگـا)، کـە فۆسیلـی ئـەم چـەشنـە دایـنـاسۆرە یـەکـەمـجـار لـەو شوێـنـە دۆزراوەتـەوە و نـاوی ئـەمـارگـاساوروس ـ یش لـەو دوڵ و دەرەیـە وەرگـیـراوە و بـەسـەر ئـەم چـەشنـە دایـنـاسۆرە دا بڕاوە.

تـایـبـەتـمـەنـدی :

ئـەمـارگـاساوروس دایـنـاسۆرێـکـی گـیـاخـۆر بـووە. درێـژیـی بـەژنـی (10 مـەتـر) و کـێش و قـورسـایـی جـەسـتـەکـەی بـە (5000 کـیـلـۆ) مـەزەنـدە کـراوە.
لـە پـشت مـلـی ئـەو گـیـانـدارە، هـاوتـەریـب دەگـەڵ مـازەی پـشـتـی، دوو ڕیـز دڕکـی ئـێـسقـانـی بـە چـەشـنـی (بـاوەشـێـن)ێـکـی مـەزن، سـەر پـشـتـیـان داپـۆشـیـبـوو. ئـەو بـاوەشـێـنـە مـەزنـە لـە ڕاسـتـی دا دەبـێ ئـامـێـریـک بـووبـێـت کـە لـە ژیـانـی ڕۆژانـەی دا دەکـار کـرابـێـت. هـەنـدێـک لـە زانـایـان پـێـیـان وایـە کـە ئـەو بـاوەشـێـنـە مـەزنـە مـاشـێـنـێـکـی ئـاوتـۆمـات بـووە و لـە گـەلـێـک نـیـاز و پـێـداویـسـتـیـیـەکـانـیـدا کـارسـاز بـووە. بـۆ وێـنـە لـە ڕێـک و پـێـک کـردنـی پـلـەی

گەرمای لەشی دا، لە دەمی پێک گەیشتن و لێهاتنی نێر و مێینەکان و و تەنانەت بۆ ترساندنی نەیاران و تاراندنی دوژمنانی گوشتخۆریش کەڵکی لێ وەرگیرابێت.

وردیلە دایناسۆرە گۆشتخۆرەکان برسین و مەترسدارن . (ئەمارگاساوروس)ەکانیش بە باوەشێنی سەرپشتی ملیانەوە خەریکی داکۆکین و گۆشتخۆرانی هێرشکار دەترسێنن .

ئەمارگاساوروس ـ ەکان چوار پێ بوون و لە سەر هەر چوار قاچان ڕۆیشتوون. دوو پێی پێشەوەیان لە دووی پاشوویان قوڵەتر بووە و چەشنی چوار قاچی فیل، لە هەر قاچەیان دا پێنج قامکی قوڵەیان بووە. یەکێک لە قامکی هەر قاچێکیان چەنگورێکی تیژی بەسەرەوە بووە، کە بۆ هەڵکۆڵینی زەوی و لەوانەیە بۆ بەرگری و شەڕیش دەکاریان هێنابێت.

کلکی درێژ و پڕ ماسولکەی ئەو گیاندارەش وێدەچێت چەکی شەڕ و بەرگری بووبێت و لەکاتی تەنگانە دا دوژمنیان پێ کوتابێت.

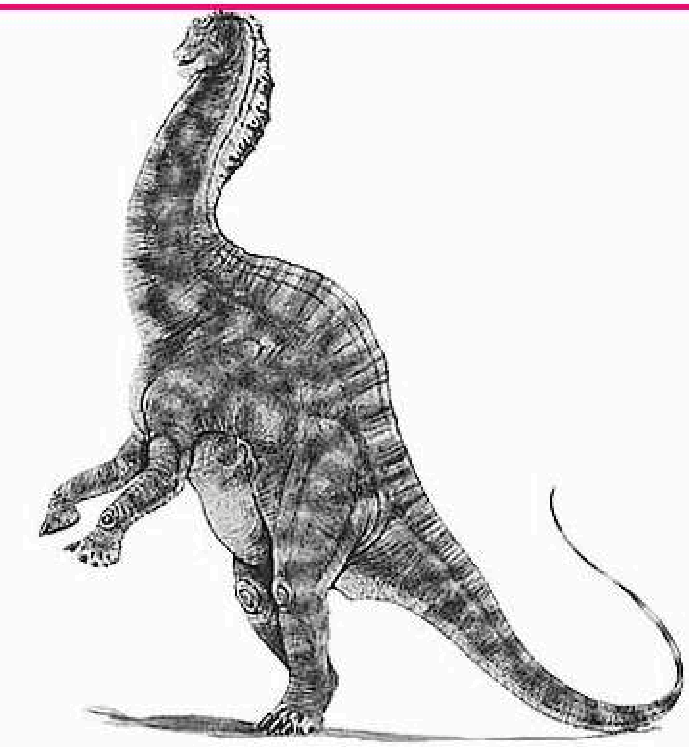

کلکی درێژ و پڕ ماسولکە و قاچی توند و بەتوانای ئەمارگاساوروس لە شەڕ و بەرگری دا یاریکاری بوون .

ئەمارگاساوروس گیاخۆرێک بووە کە هیچ تفاقێکی ناو دەمی بە ددان نەجووتووە، بەڵکە هەرچی کەوتۆتە بەر دەمی قەڵت و بڕی کردووە و قووتی داوە. وێدەچێت کە ئاشک و ڕیخۆڵەی ئەم چەشنە دایناسۆرەش(ئاشی وردە بەرد)ی تێدا بووبێت و تفاقی نەجوراوی بە بەردی ناو ڕیخۆڵەکانی وردکردبێت.
ددانەکانی ئەمارگاساوروسەکان زۆر تیژ نەبوونە، بەڵام بۆ ڕنێنەوەی پەلک و گەڵا و گژ و گیا بەکارهاتوو بوون.

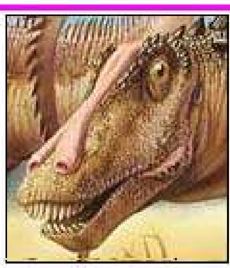

دەم و ددانی ئەمارگاساوروسەکان کول بوونە، بەڵام بۆ ڕنینەوەی پەلک و گەڵای دار و درەخت بەکارهاتوو بوونە .

لە سەردەمی ژیانی ئەمارگاساوروسەکاندا دارستانی چڕ و پڕی سەوڵ و سنەوبەر بەشێکی هەرە مەزنی وشکانییەکانیان داپۆشیبوو. وێدەچێت بەشی هەرە زۆری خورد و خۆراکی ئەویش هەر لە پەلک و گەڵا و گوڵ و دەنک و دانی ئەو چەشنە دار و درەختانە وەرگیرابێت.

شێوەی ژیانی ئەمارگاساوروس :

ئەمارگاساوروس ـ ەکان ژیانی بەکۆمەڵیان بووە و پێکەوە لەوەڕیان کردووە. ئەوانیش بە چەشنی ساورۆپۆد و دیپلۆدۆسایدەکان کۆچیان کردووە و بە شوێن دارستانی دەست لێنەدراو دا گەڕاون.
مەزەندە دەکرێ کە ئەم چەشنە دایناسۆرەش بە چەشنی (ساورۆپۆد)ەکانی تر ، هێلکەکەر بووبن و لە درێژەی ڕێگادا هێلکەیان دانابێت و جێیان هێشتبن.

پلەی بەهرەی فام و هۆش :

ئەمارگاساوروس لە بنەماڵەی ساورۆپۆدەکان بووە، کە بەهرەی هۆشی ئەو چەشنە دایناسۆرە، ژیراتر لە هی چەشنەکانی تر بووە.

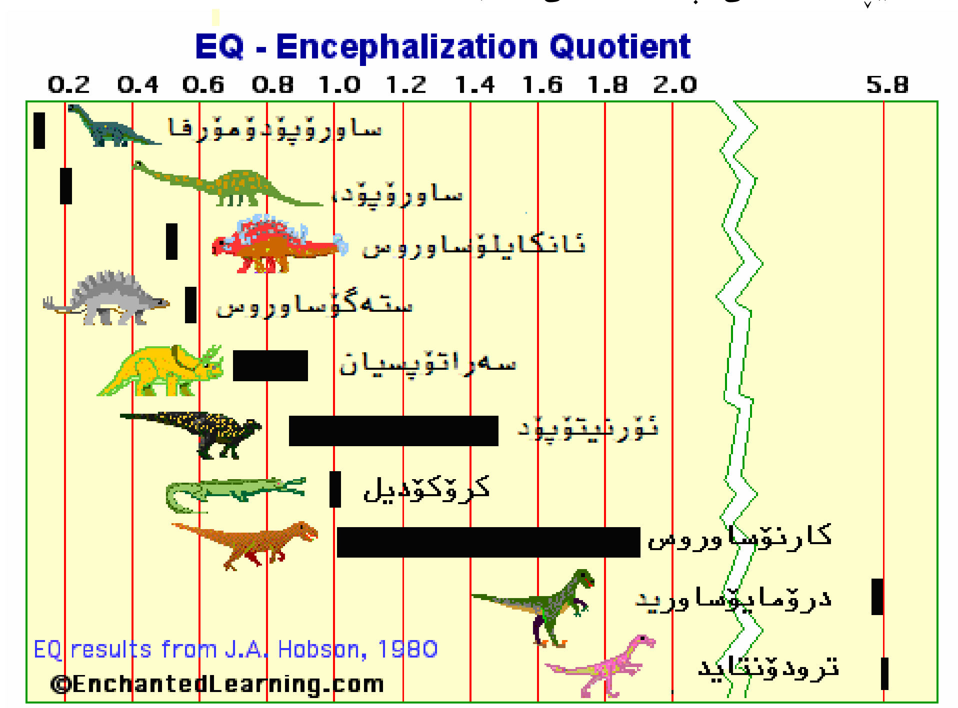

سەردەمی ژیانی ئەمارگاساوروس :

ئەمارگاساوروس ـ ەكان گیاندارانی سەردەمی كرەتاسیوسی كۆنن و لە نێوانی 131 هەتا 125 ملیۆن ساڵ پێشتر لە ئێستا دا ژیاون.

شوێنی دۆزینەوەی فۆسیلی ئەمارگاساوروس :

یەكەمجار فۆسیلی ئەم چەشنە دایناسۆرە لە دۆڵ و دەرەی (لا ـ ئەمارگا)ی مەڵبەندی كەنیونی ئەرژەنتینا دۆزرایەوە.

دوکتۆر ژۆزە بوناپارت

ساڵی 1991 لە لایەم دوو دێرینەناس بە ناوەکانی (ساڵگادۆ) و (ژۆزە بۆناپارت) نێودێر کران.

دوکتۆر ژۆزە بوناپارت لە دەمی کار دا

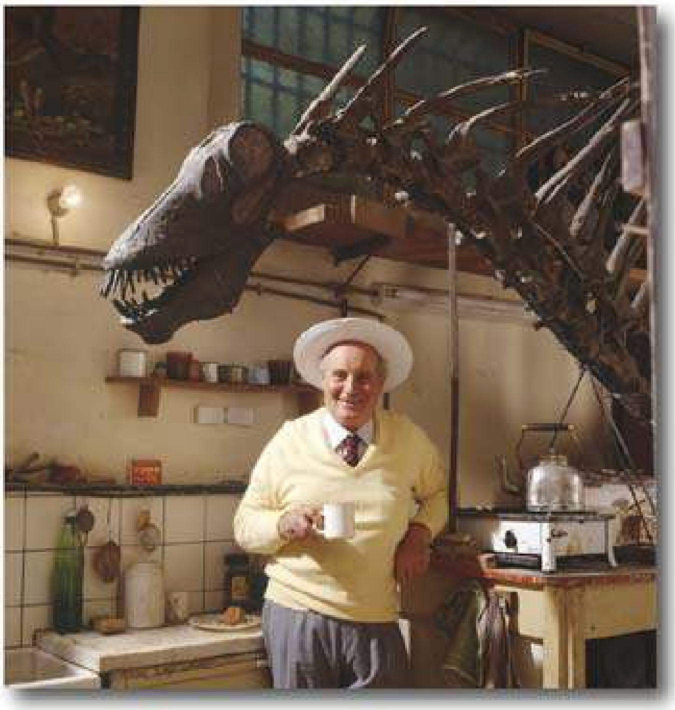

ژۆزە بوناپارت نێولێنەری ئەمارگاساوروس

چەند نمونە لە ئاسەواری فۆسیلەبووی ئەمارگاساوروس:

فۆسیلی بەشێک لە مل و کەللەسەری ئەمارگاساوروس

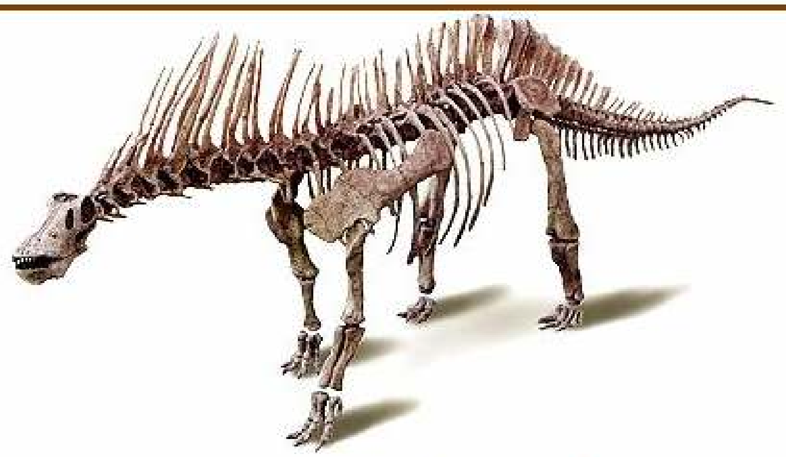

فۆسیلی چوار ئێسکەی ئەمارگاساوروس و دوو ڕیزەی چقڵی ئێسقانیی سەر تیغەرەی پشتی ئەو .

یادگاری شوێن پێی ئەمارگاساوروسەکان لەسەر تاشە بەردەکان دا .

فۆسیلی ئەمارگاساوروس

ـــــــــــــــ

ئەدمۆنتۆساوروس
Edmontosaurus= ed-Mon-toe-Saw-rus

تایبەتمەندی :

ئەدمۆنتۆساوروس گیانداری کەنار زەلکاو و گۆلاوەکان بووە و لە دار و درەخت و گژ و گیا و قەوزە و جەگەنی دەور و بەری پاشاوەکان خواردوویانە.
بەپیی لێکۆڵینەوە و پێداچوونەوەیەکی زانستییانە لە سەر فۆسیلێکی دۆزراوەوەی ئەدمۆنتۆساوروس، دەرکەوتووە کە ئەو دانیاسۆرە لە سەردەمی ژیانی دا کەوتۆتە بەر هێرشی دایناسۆرێکی گۆشتخۆر. شایانی باسە لەو هێرشە دا چەند پارچە ئێسقانی کلک و مۆرەی پشتی (ئەدمۆنتۆکە) بە زەربی ددانی گۆشتخۆری هێرشکار لە جێی دەرچوون، بەڵام دوای ڕزگاربوونی نێچیر لە داوی هێرشکار و تێپەڕینی ماوەیەک، ئێسقانەکان لە جێی خۆیاندا سەریان هەڵداوەتەوە و جێگای بەتاڵیان بۆ پڕ کردۆتەوە؛ تایبەتمەندیی ئەوتۆیی لە گەلێک دایناسۆرەکاندا بەدی کراوە.

ئەدمۆنتۆساوروسەکان گیاندارانێک بوون کە هیچ چەشنە ئەندامێکی شەڕکردن و پارێزگارییان نەبووە.

پێستی لەش و لاری ئەو چەشنە دایناسۆرە چەرمێکی بەڵەکی خاڵ خاڵ بووە. لە دوو فۆسیلی دۆزراوەوە لە (Wyoming)، دەور و بەری لووتی هەر دوویان چەرمی پێوە نەبوو. هەندێک لە کەونارناسان پێیان وایە دایناسۆری چەشنی ئەدمۆنتۆ لە کاتی جووت گرتن و پێک بڕانی نێر و مێ دا، بۆ ئەوەیکە نێرەکان جووتی خۆیان بگرن، لە کێ بەر کێیەکی توند و تیژ دا ، چەرمی لووتی خۆیان چەشنی (باڵۆنگ) پڕ با کرووە و تەقاندوویانەتەوە.

هەڵمساندنی پێستی دەوری لووتی ئەدمۆنتۆساورس و تەقاندنی، بۆ نیشاندانی پلەی خۆشەویستی بە حەزەکەی.

تایبەتمەندی تری ئەدمۆنتۆساوروس لە سێ هەستی دیتن و بیستن و بۆن کردنی ئەو دایناسۆرە دا جێی سەرنجە. لە سای ئەو سێ هەستە دا، ئەدمۆنتۆ پلەی وشیاری و ئاگادارییەکی ئەوتۆی پێ بڕابوو، کە لە هەر چەشنە خشپە و بۆن و خەبەری دوژمن و نەیارێک ئاگادار بۆتەوە.

ئەندام و لەش و لاری ئەدمۆنتۆساوروس :

ئەندامی کەتە و گۆشتنی ئەو گیانداره، زیاتر لە 2700 کیلۆی قورسایی بووە.
درێژایی جەستەیان لە سەری لووتیانەوە هەتا بنەی کلکیان، 13 مەتر و بەرزایی بەژنیان 5 مەتر بووە.

ئەدمۆنتۆ ساوروسەکان دوو دەستی کورت و قوڵەیان بۆ گرتنی چڵ و گەڵای دار و درەختان دەکار کردووە.

لە کاتی ڕۆیشتن و ڕاکردندا، هەر لە دوو قاچ کەڵکیان وەرگرتووە، بەڵام لە دەمی لەوەڕ کردندا دوو دەستی قوڵە و کورتیشیان ناوەتە سەر زەوی. بۆ گرتن و داهێنانی چڵ و گەڵای دار و درەختانیش لە دەستەکانیان کەڵکیان لێ وەرگرتووە.
کلکی درێژ و پڕ ماسوولکەشیان لەکاتی ڕاکردن و لەپڕ وەرچەرخانەوەیاندا، دەوری سوکانێکی بەتوانای گێڕاوە.

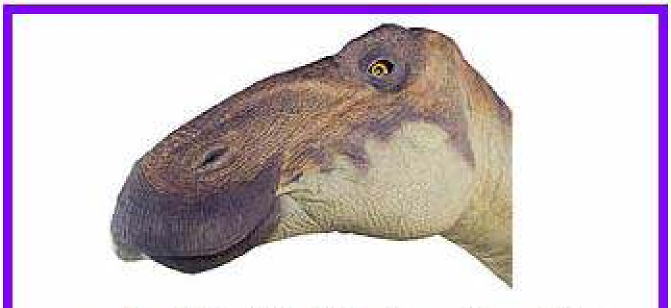

سیستەمی دەم و لمبۆزی ئەدمۆنتۆساوروس

سەر و سەکوتی پانی ئەو چەشنە دایناسۆرە لە بەشی تەوێڵیاندا کەمێک بەرەو لمبۆزیان چەماوەوە بووە. دەم و پەلیان وەک توورەکەیەکی نەرمی بێ ددان، بەڵام لە بەشی بنەبانی شەویلکەکانیان دا، سەدان وردە دڵۆی تیژی مشاری، لە جێگای ددان ، کاری وردکردنی گژ و گیای بۆ مەیسەر کردبوونە.

بەشی پێشەوەی لمیۆزی ئەدمۆنتۆساوروسەکان هیچ ددانێک بە سەرەوە نەبووە ، بەڵام لە بەشی دواوەوەی شەویلکەکانیان دا سەدان دڵۆی ڕەقیان لە دەمدا بووە ، کە کاری ددانی بۆ کردوون .

شێوەی ژیانی ئەدمۆنتۆساوروسەکان :

لە مەڵبەندی (ئەلبەرتا)ی وڵاتی کەنەدە، ژمارەیەکی زۆری فۆسیلی ئەو چەشنە دایناسۆرە لە یەک شوێن دا دۆزراونەتەوە. دۆزینەوەی فۆسیلی ژمارەیەکی زۆری چەشنە دایناسۆرێک لە شوێنێک دا ئەمە دەگەیەنێت کە ئەو چەشنە دایناسۆرە ژیانێکی هاوبەشی تێکڕاییان بووە؛ واتە پێکەوە لە مەڵبەندێکدا ژیاون و لە خواردن و خەوتن و کۆچکردندا پێکەوە و شان بە شانی یەکدا بوون.

زۆربەی فۆسیلەکانی ئەم چەشنە دایناسۆرە لە نیوانی ئالاسکا و ئەلبەرتا دا دۆزراونەتەوە. ئەمە وا دەگەیەنێت کە ئەوانیش بە شوێن جێ لەوەڕ دا کوێستان و گەرمێنیان کردووە. واتە دوای ئەوەیکە زستانی ئالاسکا گەیشتۆتێ و تاریکانیی کەمەربەندەکانی باکووری زەوی دەستی پێکردووە، ئەدمۆنتۆکان بەرەو ژێر داکشاون و هاتوونەتەوە ئەلبەرتا.

خورد و خۆراکی ئەدمۆنتۆساوروسەکان :

ئەو چەشنە دایناسۆرەش گیاخۆرانێکی چڵێس بوونە. زۆربەی خواردنەکەیان لک و پۆپ و پەلک و دانی دارە سنەوبەرەکان بووە. لچ و لێوی کیسەیی ئەو گیاندارە لە هەر لرفێک دا باوەشێکی چڵ و گەڵا کۆکردۆتەوە بە یارمەتیی سەدان وردە دڵۆی تیژی سەر شەویلکەکانیان وردیان کردووە و خواردوویانە.

ڕادەی هۆش و پلەی بەهرەی هۆشی ئەدمۆنتۆساوروسەکان :

ڕێژەی مێشکی بنەماڵەی(ئۆرنیپود)ەکان بە نیسبەتی جەستەیان، مام ناوەندی بووە. واتە بەهرەی هۆشیان لە نێو خێڵی دایناسۆرەکاندا لە نێوەند دا بووە.
ئەدمۆنتۆساوروسەکانیش بە خزمایەتی گەیشوونەتەوە سەر (ئۆرنیپود)ەکان ، واتە ئەوانیش لە باری ڕادەی هۆش، لە پلەیەکی نێوەڕاست دابوونە.

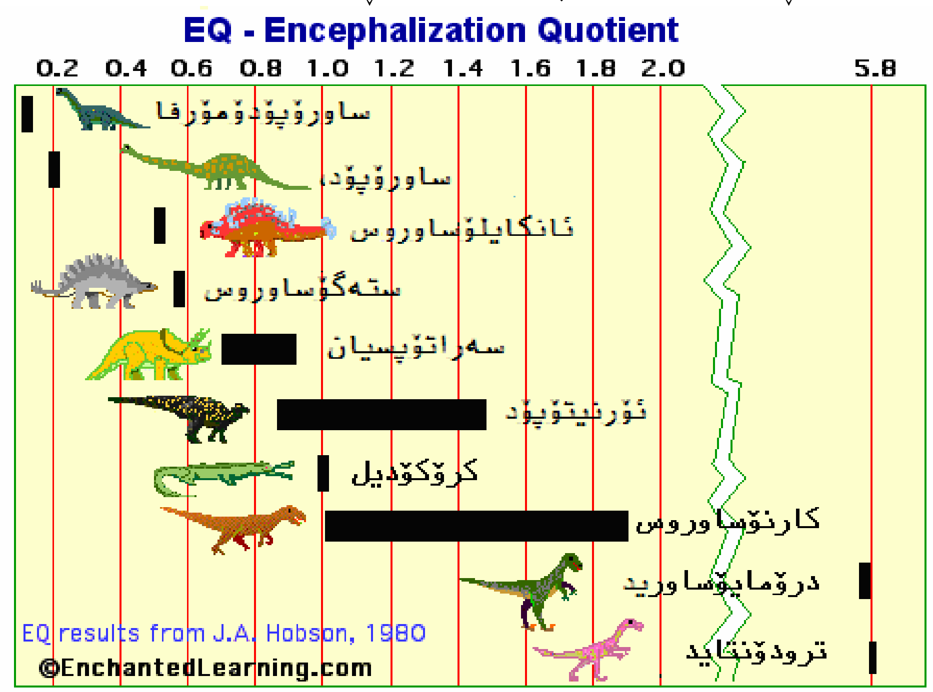

شوێنی دۆزینەوەی فۆسیلی ئەدمۆنتۆساوروسەکان :

یەکەمجار، دیرینەناسێک بە ناوی(بارنۆم براون) فۆسیلی ئەدمۆنتۆسارورس ـ ی لە توێژە ژێرینەکانی (راک ئەدمۆنتۆن)ی ئەلبەرتای کەنەدە دا دۆزییەوە. لە ساڵی 1917 دا، دوکتۆر لاورەنس لامبی، ناوی (ئەدمۆنتۆساوروس)ی پێدا.

دیرینەناسان بە شوێن دۆزینەوەی فۆسیلی ئەدمۆنتۆساوروس دا دەگەڕێن .

زۆربەی هەرە زۆری فۆسیلەکانی ئەو چەشنە دایناسۆرە، لە (ئەلبەرتا)ی کەنەدا، (وەیومینگ، مۆنتانا و نیوجەرسی)ی وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا و لە ئالاسکا دۆزراونەتەوە.

چەند نموونە لە ئەندامە فۆسیلەبووەکانی ئەدمۆنتۆساوروس :

فۆسیلی پەنجە و نینۆکەکانی ئەدمۆنتۆساوروسێک

بەشێک لە ئێسقانە فۆسیلەبووەکانی دایناسۆری ئەدمۆنتۆساوروس.

80% ی ئێسقانەکانی ئەم فۆسیلە ڕاستەکین و
20% یشی دەستکردن .

دیرینەناسەکان دوای گەڕانێکی زۆر، سەرەنجام بە ئاکام گەیشتوون و فۆسیلی
ئەدمۆنتۆساوروس ـ یان لە ژێر بەرد و خاك و خۆڵ دا دۆزیوەتەوە .

دوای چەند سەت ملیۆن ساڵ، بەشێک لە قاچی ئەدمۆنتۆساوروس لە ژێر خاک دەردەخرێت و مێژووی کەوناران دەکەوێتە بەر ڕۆشنایی ؛ ئەمەش بەرهەمی خەباتی ماندوونەناسانەی چەند دیرینەناسێکی تێکۆشەرە ·

....

ئالوساروس

Allosaurus= Al-o-saw-rus

تایبەتمەندی :
ئالوساوروس مەزنترین دایناسۆری گۆشتخۆری سەردەمی ژوراسیکی قەدیم بووە کە زیاتر لە ئەمریکای باکوری ئیمرۆکەیی دا ژیاوە.
ئالوساوروس جانەوەرێکی دڕندەی بەسام بووە کە توانیوێتی لە سەر دوو قاچە بەتواناکەی خۆیی ڕابوستێت و بڕوات و غار بدات.

درێژایی قاچەکانی نزیک بە 1مەتر و 38 سانت، ئێسقانی نێو ڕانەکانی نزیک بە 77 سانت بوون. فۆسیلی شوێن پێی ئەم گیاندارە، واتە تەقەڵی هەنگاوانانی 2 مەتر و 72 سانت نیشان دەدات. بەڵام بەهۆی قورسی و گۆشتن بوونی و مەترسی کەوتنی، نەیتوانیوە زۆر خێرا ڕابکات. لە فۆسیلەکانی ئەم چەشنە گیاندارە دەرکەوتووە کە هەندێکیان لە غاردان دا تووشی کەوتن و شکانی ئێسقان هاتوون. بۆوێنە دۆکتۆر برۆس رۆتچێڵد پسپۆڕی ئێسقان ناسی لە بەشی کلینیکی(ئێسک)ناسیی شاری ئۆهایۆ ، 14 نموونەی لە پەراسووی شکاوی دایناسۆری ئالۆساوروس داوتە بەر لێکۆڵینەوە و بۆی دەرکەوتووە کە هەمووی بەهۆی ڕاکردن و کەوتن، ئێسقانەکانیان تووشی شکان هاتوون. شکانی ئێسقانەکانیش بریندار کردنی گوشت و ماسولکەی ناوەوەی لەشی گیاندارەکانیان لێ کەتبۆوە. هەروەهابەرهەمی ڕادیۆلۆژییەکانیش ئەمەیان ڕاگەیاندووە، کە دوای کەوتنی ئالۆساوروس و شکانی ئێسقانەکانی، دوای ماوەیەک ئێسقانەکان توانیویانە خۆ بگرنەوە و سارێژ ببنەوە.

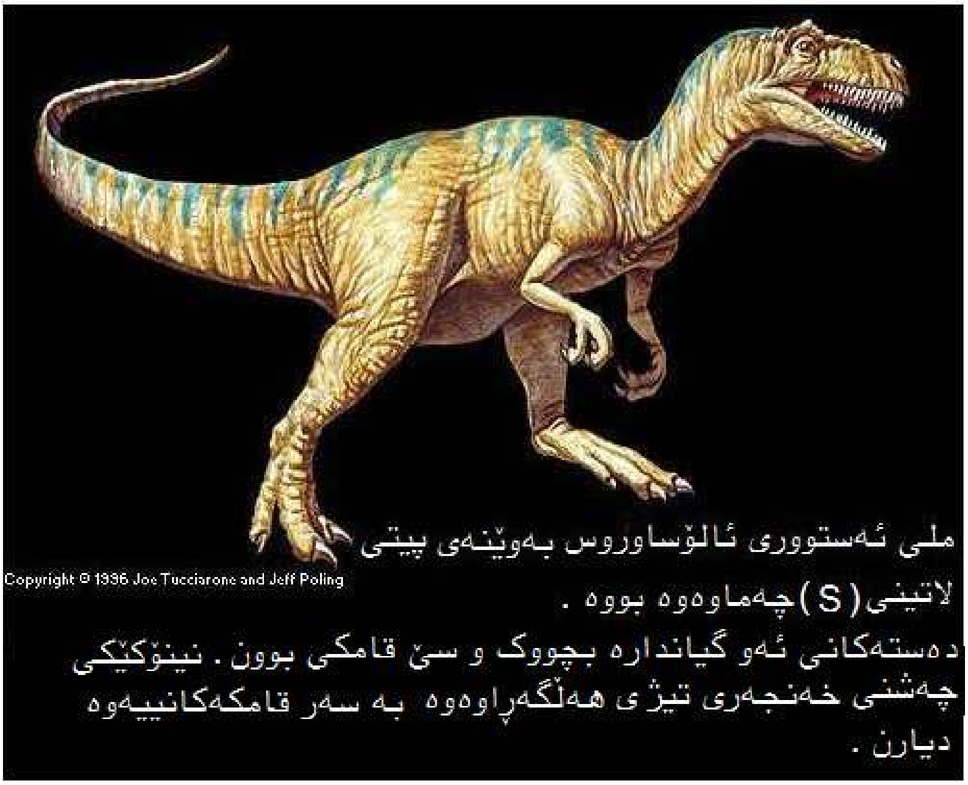

ئالۆساوروس خاوەنی ملێکی ئەستووری کەمێک چەماوەوەی وەک پیتی(S) بووە. مازە و مۆرەغەی پشتی ئەو چەشنە دایناسۆرە دەگەڵ دایناسۆرەکانی تر جیاوازی هەبووە. وشەی(ئالۆساوروس)یش بەواتای (دایناسۆری جیاواز)ە.

باسکەکانی ئەم دایناسۆرە کورت بوون . دەستەکانیان سێ پەنجەیی و هەر یەک لە پەنجەکانیشیان چونگورێکی تیژی 15 سانتی بەسەروە بووە.

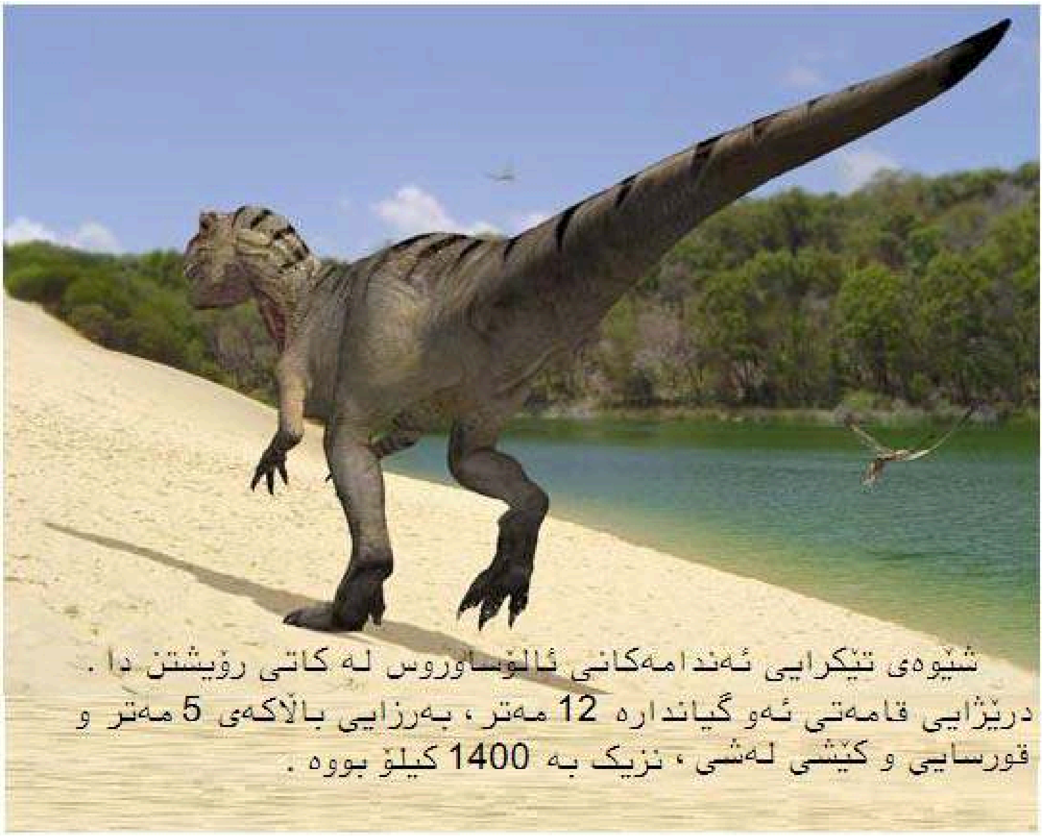

درێژایی ئالۆساوروس لە تەپڵی سەرەوە هەتا بنەبانی کلکی، 38 پێ (12 مەتر) و بەرزایی باڵاکەیی 16،5 پێ (5 مەتر) و قورسایی جەستەیان نزیک بە 1400 کیلۆ و درێژایی قاپێلکە سەریان (90 سانت) بووە. لە سەرووی ناوچەوانی دا دوو شاخی تیژی بووە، کە لە دەمی شەڕ و بەرگری و هێرش دا دەکاری هێناون. پشتی لووتی ئالۆساوروس دوو تیغەی ئێسقانی بە سەرەوە بووە کە هەتا ژێر شاخەکانی ڕۆیشتووە. ئەو دوو تیغە ئێسقانییە لە خوارەوە شاخەکانییەوە هەتا سەر لووتی ، بە چەشنی لووساوک داکشاون.

پەراسووی هەڵاوەسراوی ژێر زگ:

چەشنە پەراسوویەکی ناسک و زەریفی تایبەت بەم چەشنە دایناسۆرانە بووە، کە بەژێر پیستی زگیانەوە چەسپا بوون و نەخش و دەوری پاراستنی بەشی ناوەوەی ورگی جانەوەریان هەبوە. ئەم پەراسوولکانە بە پێچەوانەی پەراسووی گیاندارانی تر، بە مازە و مۆرەغەی پشتیانەوە نەچەسپابوون، بەڵکە بە ژێر پێستی ورگی ئەو چەشنە دایناسۆرەکەوە لکابوون.

چەشنەکانی ئالۆساوروس :

دایناسۆری ئالۆساوروس چەندین جۆر بوون ، بۆ وێنە ئالۆساوروس فراگیلیس ، ئالۆساوروس ئاترۆکس ، ئالۆساورۆس فروکس و ئالۆساوروس ئەمپیلەکسۆس، کە ئەمەی ئاخریان واتە ئالۆساوروس ئەمپیلەکسوس مەزنترین و قورستینیان بووە کە نزیک بە پێنج هەزار کیلۆ قورسایی بووە.

ئالۆسوروس چەشنی هەرە دڕندەی دایناسۆرەکان بووە

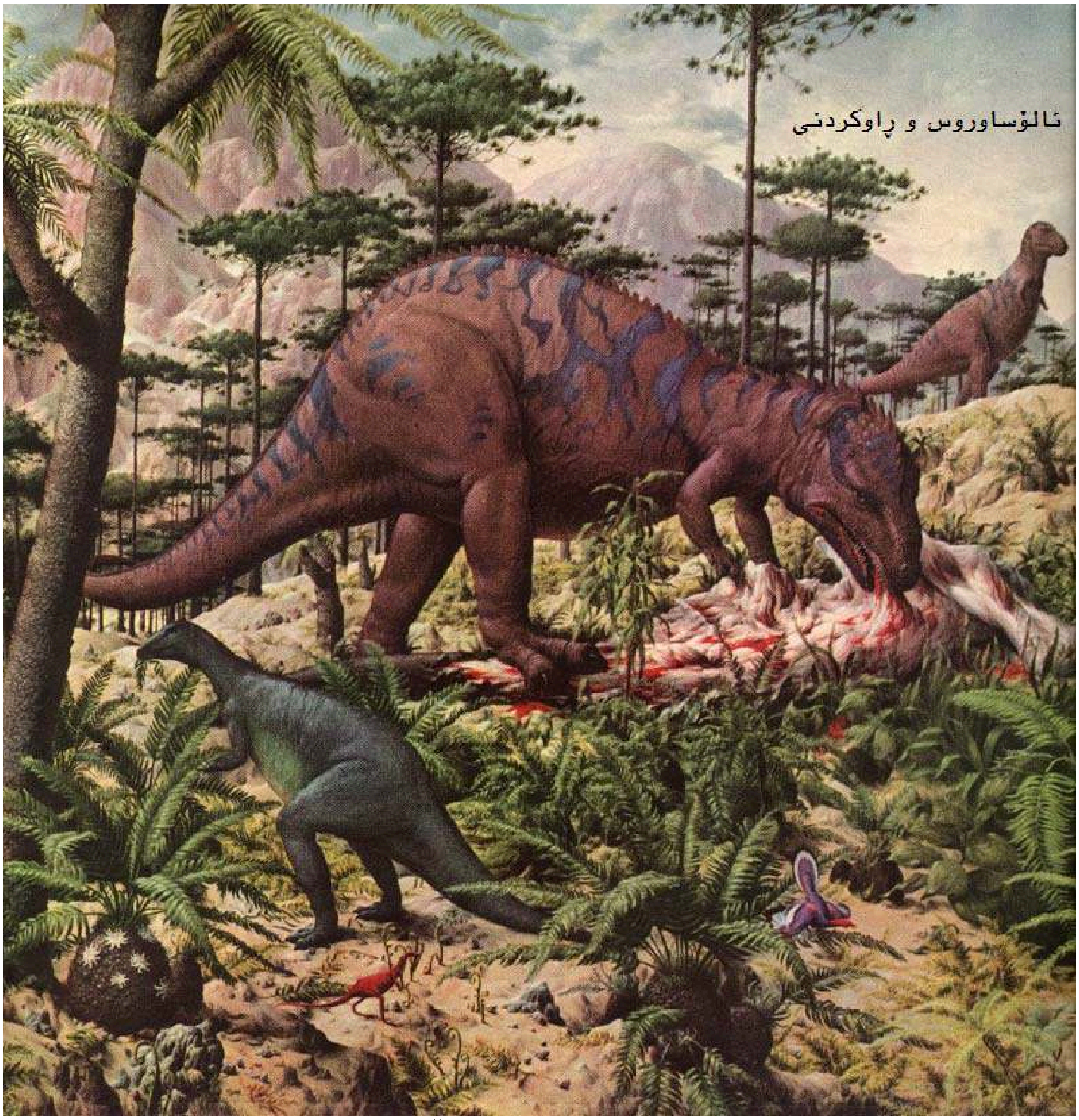

دایناسۆری ئالۆساوروس گیانداریێکی گۆشتخۆری چڵێس بووە کە لە کاتی ڕاوکردندا نێچیرەکانی لەو دایناسۆرە گیاخۆرە مەزنانە هەڵبژاردووە کە گۆشتێکی زۆریان پێوە بووە. بۆ وێنە لە کاتی برسی بوونیدا زۆر بە توورەیی هەڵی کوتاوەتە سەر دایناسۆرانی وەک (دیپلۆدۆکوس)، (کاماراساوروس)، (ساورۆپۆد)، (ستگۆساوروس) و لەبەر یەکی هەڵدڕیون. هاتبا و ڕاویان بۆ نەکرابا، زۆرجاران وەک بەردەماوخۆر هێرشیان دەبردە سەر بەشە ڕاوی دایناسۆرەکانی تر و بەشی ئەوانیشیان دەخوارد.

دایناسۆری ئالۆساوروس خاوەنی دوو شەویلاکی مەزن و بەتوانا بووە کە دوو ڕیزە ددانی تیژی بە چەشنی ددانەی مشار(هەڕە)یان بەسەروە بووە. درێژیی هەر ددانێکی ئەم چەشنە دایناسۆرە نزیک بە (5 هەتا 10 سانت) بوون.

ملی ئەستووری چەماوەوەی چەشنی پیتی (S)ی لاتینی ئالۆساوروس .

سیستەمی سەر و سەکوت و دوو شەویلکەی بەتوانا و ددانە تیژەکانی ئالۆساوروس.

ئالۆساوروسەکان لە کاتی ڕاوکردن و گوژتنی گیانداران ، بەتێکڕا و بە شێوەی ڕەوە ڕوویان کردۆتە نێچیرگەکان. ئەم چەشنە دایناسۆرە لە نێچیرگەکاندا سامناکترین دڕندەی گۆشتخۆر بوون کە دەگەڵ گۆشتخۆرەکانی تری سەردەمی ژوراسیکی پێشین بەدایم تێکهەڵچوون و سەرەسوونە و شەڕیان بووە.

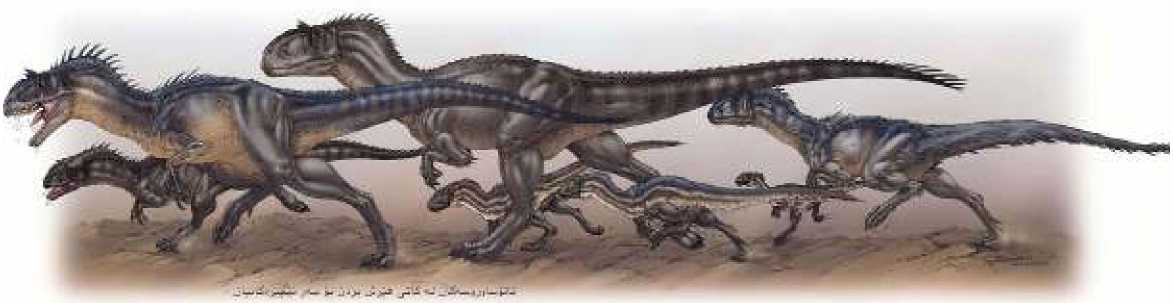

ڕادەی فام و هۆش :

چەشنی دایناسۆری ئالۆساوروس، لە نێو هاو سەردەمەکانیان لە ڕێزەی بەهۆش و فامدارەکانی سەردەم بوون. بڕوانە خشتەی بەهرەی هۆش و فامی ئەو، دایناسۆرەکانی هاوسەردەمانی ئەو.

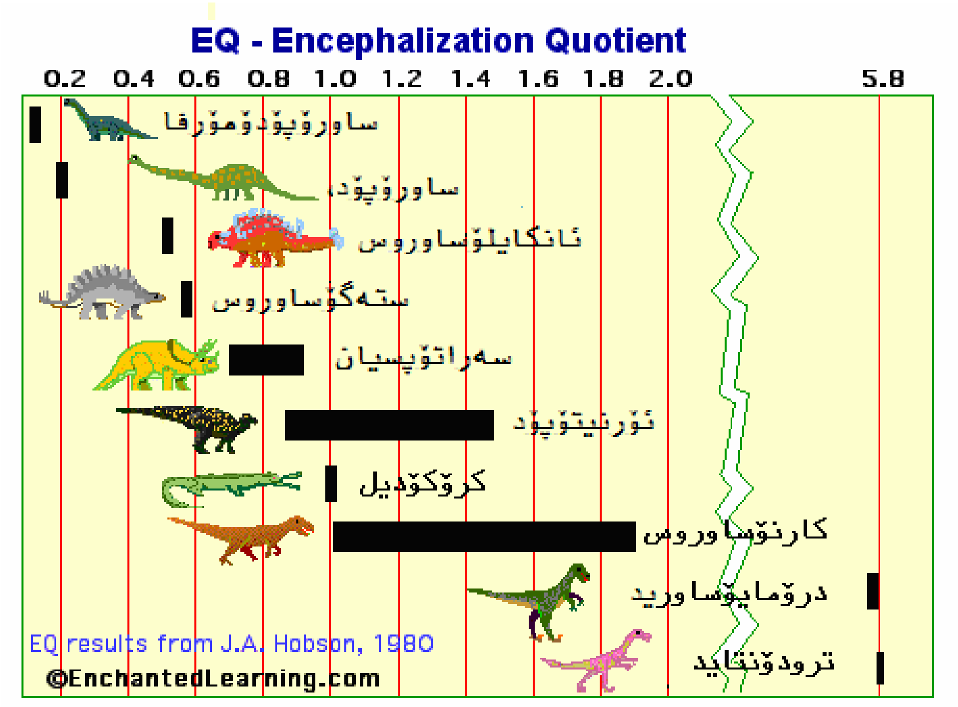

سەردەمی ژیانی ئالۆساوروسەکان :

ئالۆساوەروسەکان مەزنترین گیانداری گۆشتخۆری سەردەمی ژوراسیکی کۆن بوون، کە نزیک بە 154 یان 144 ملیۆن ساڵ بەر لە ئێستا لە ژیان دابوون.

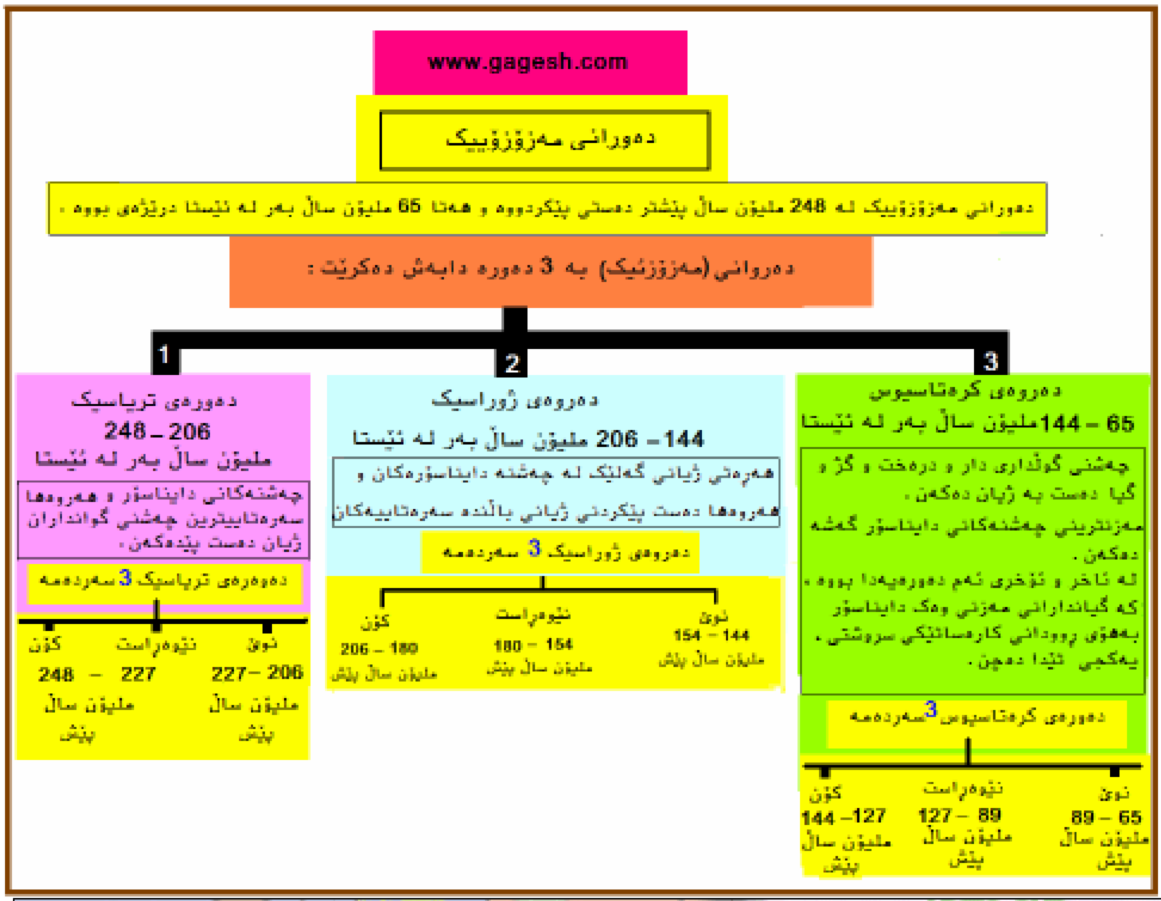

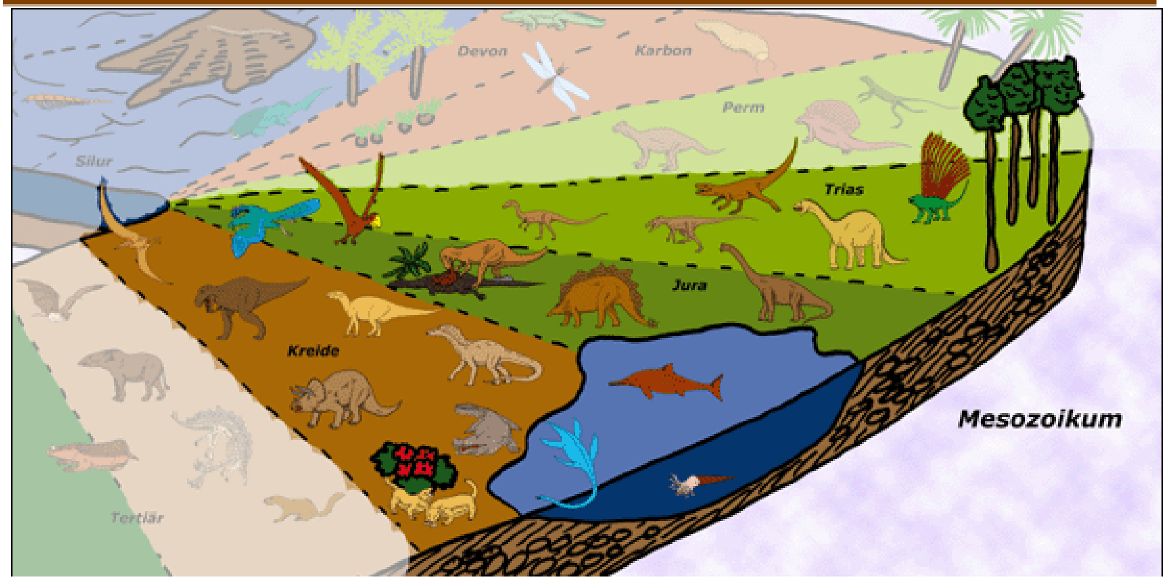

دۆزینەوەی فۆسیل و ناودێرکردنیان :

ساڵی 1877 ، ئۆتنەیل مارش ـ ی کەونارناس، ناوی ئالۆساوروسی بۆ ئەم چەشنە دایناسۆرە هەڵبژارد کە بە واتای (دایناسۆری جیاواز)ە. هۆی هەڵبژاردنی ئەم ناوە بۆ ئەو دایناسۆرە ئەمە بووە کە مۆرەی پشتی ئالۆساوروسەکان دەگەڵ دایناسۆرەکانی تر جیاوازییان هەبووە.

Othniel C. Marsh

یەکەمین فۆسیلی ئالۆساوروس بە تەواوی و بەبێ کەم و کوڕی، لە (کۆلۆرادۆ)ی ئەمریکا دۆزرایەوە. دۆزەرەوەی ئەو فۆسیلە، (ڕانجەر فەلچ)ی ناو بووە.
هەتا ئێستا زیاتر لە 60 فۆسیلی ئەم چەشنە دایناسۆرە دۆزراونەتەوە کە زۆربەیان لە نەوچەی مۆریسۆن ـ ی هەرێمی کولۆرادۆی ئەمریکا بوون، بەڵام شوێنەواری ئالۆساوروس لە شوێنگەلی تری جیهانیش دۆزراونەتەوە و دەدۆزرێنەوە. بۆ وێنە لە بەشی ڕۆژئاوای ئەمریکا و لە ئاوسترالیا. وا پێدەچێت نمونەی ئەم چەشنە دایناسۆرە لە ئەفریکا و لە ئەورووپاش دۆزرابووبنەوە.

چەند نموونە لە فۆسیلی ئالۆساوروس :

چەند نمونە لە نینۆک و چەنگورە فۆسیلەبووەکانی ئالۆساوروس

فۆسیلی ددانی ئالۆساوروس

دوو نمونە لە دوو کەللەسەری فۆسیلەبووی ئالۆساوروس

شوێن پێیەکی ئالۆساوروس

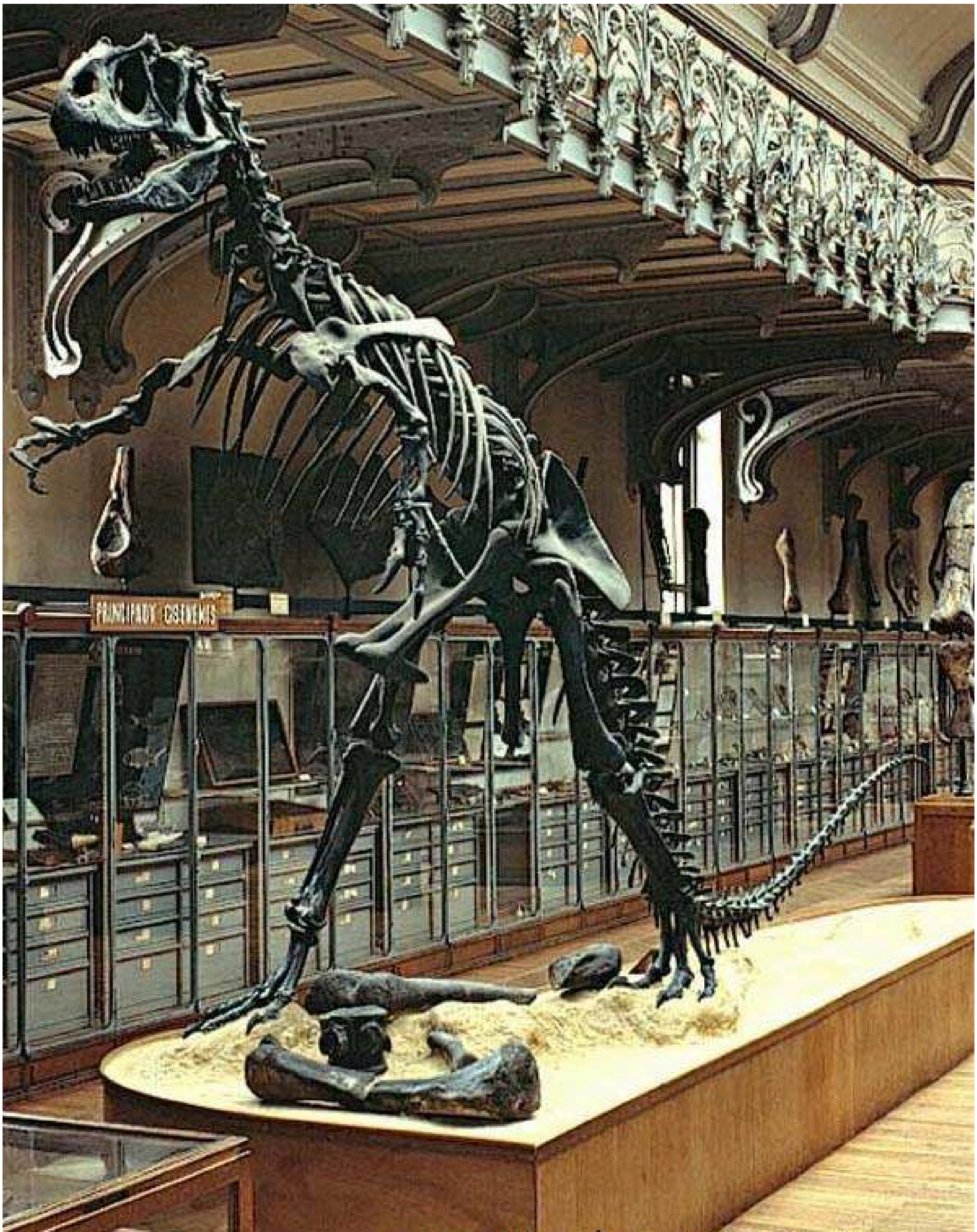

فۆسیلی تەواو بەژنی ئالۆساوروس

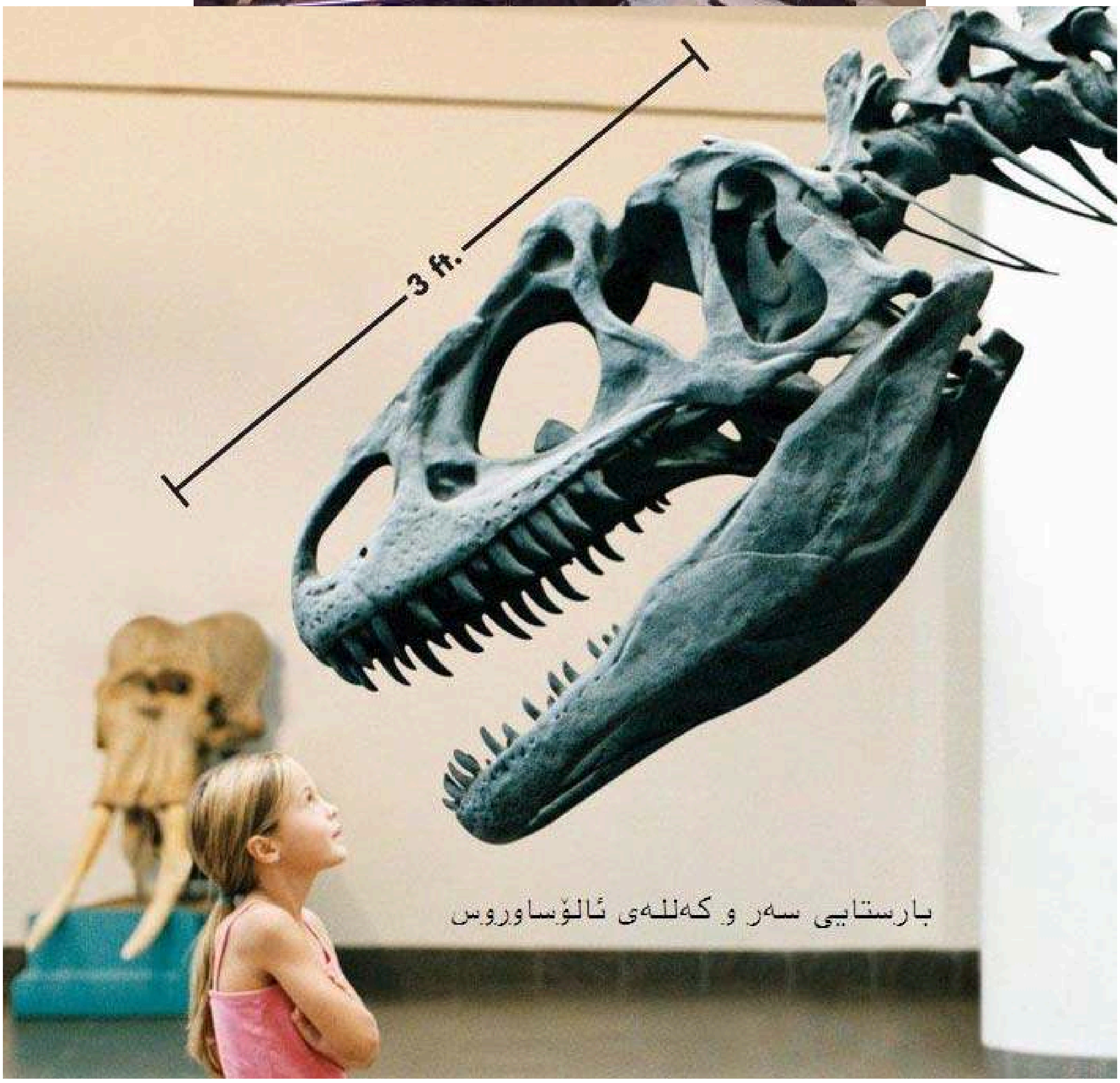

بارستایی سەر و كەللەی ئالۆساوروس

فۆسیلی پەنجەی دەستی
ئالۆساوروس
پەنجەی پێ و قامل و نینۆکەکانی ئالۆساوروس
پەنجەی دەست و قامک و نینۆکەکانی ئالۆساوروس

فۆسیلی ئالۆساوروس

تىنۆكىنكى ئالۋساۋروس

ئێسک و پروسکی فۆسیلەبووی ئالوساوروس

ئەیگوانۆدۆن

Iguanodon= ih-Gwan-o-don

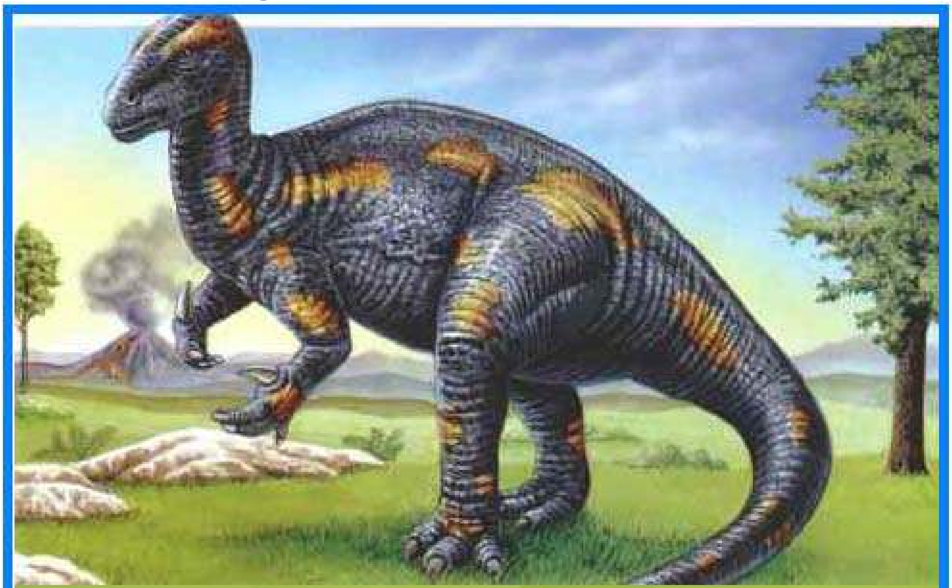

ئەیگوانۆدۆن

تایبەتمەندی :

ئەیگوانۆدۆن دایناسۆرێکی دەم و لمبۆز ڕەق بووە کە لە بەشی دواوەوەی ناودەمی دا دوو ڕیزە ددانی نزیک بە یەکتر و زۆر گوشراوەوەی بووە. لە بەشی پێشەوەی دەمی دا، لە جێی ددان، لمبۆزێکی سەختی ئێسقانی هەبووە کە بە شێوەی دەندوکی پەلەوەران کەوتبوونە سەر یەکتر.

سیستەمی دەندووک و ددانەکانی بەشی دواوەوەی ئەیگوانۆدۆن .

دوو دەستەکانی ئەیگوانۆدۆن چوار قامکی و، قامکەکانی نینۆک دار بوون. بەڵام سەرەڕای چوار قامکە نینۆکدارەکانی، قووتەکێکی قووچیش بە لادەستەکانییەوە بووە. ئەو قووتەکە قووچانە، ڕەپ و ڕاست، لە لادەستەکانییەوە هاتبوونە دەر.

واپێدەچێت کە ئەو قووتەکە قووچانە تەنیا ئامێری شەڕ و بەرگریی ئەو گیاندارە بووبێت بە دژی دایناسۆرە گۆشتخۆرەکان. درێژایی هەر قووتەکێکی لادەستی ئەیگورانۆدۆن، نزیک بە 6 ئینچ بووە.

سیستەمی دەست و پەنجە و قوچەکەی لادەستەکانی ئەیگوانۆدۆن.

هێرشی وردیلە دایناسۆرە گۆشتخۆرەکان بۆ سەر ئەیگوانۆدۆنێک

دوو قاچەکانی ئەیگوانۆدۆن گەلێک لە دەستەکانی ئەستوورتر و بەتواناتر بوونە. قاچەکانی سێ قامکە و، هەر قامکەش نینۆکێکی لە چەشنی (سم)ی مەڕ و ماڵاتی ئیمڕۆیی بەسەرەوە بوو.

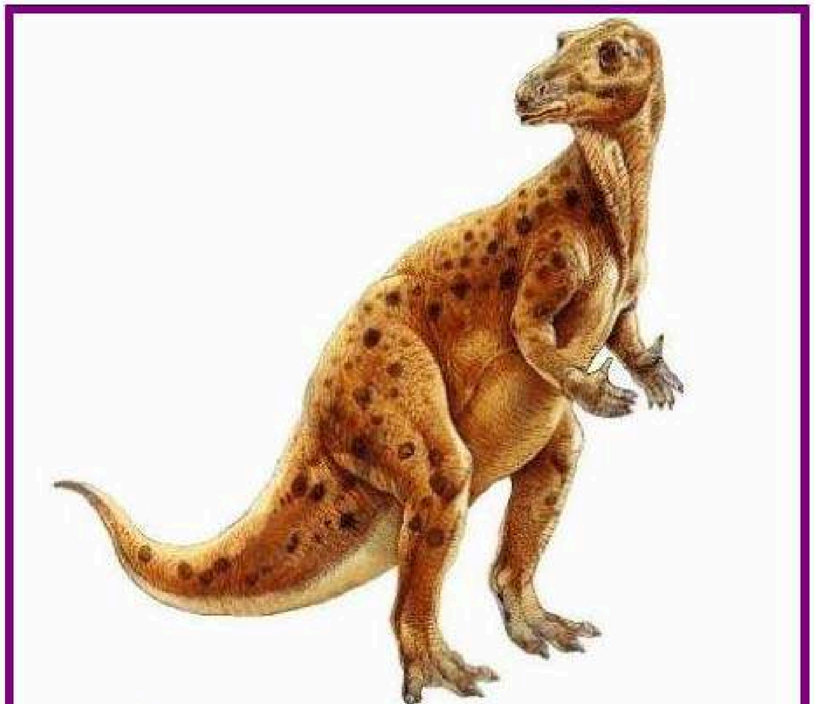

هەر یەک لە دوو قاچی ئەستوور و بەتوانای ئەیگوانۆدۆن بە پەنجەیەکی سێ قامکی کۆتاییان پێ هاتووە. قامکەکانی ئەو گیاندارە سمدار بوونە .

کلکی ئەیگوانۆدۆن درێژ و ئەستوور و بەهێز بووە. لە ڕۆیشتن و ڕاکردن دا کلکی هاوتەرازی پشتی ڕادەگرتووە.
درێژایی قامەتی ئەیگوانۆدۆن لە سەری لمبۆزەوە هەتا بنەی کلکیان نزیک بە 10 مەتر بووە. بەرزایی بەژنیان 3/5 مەتر و کێش و قورسایی جەستەیان گەیشتۆتە 4500 کیلۆ.

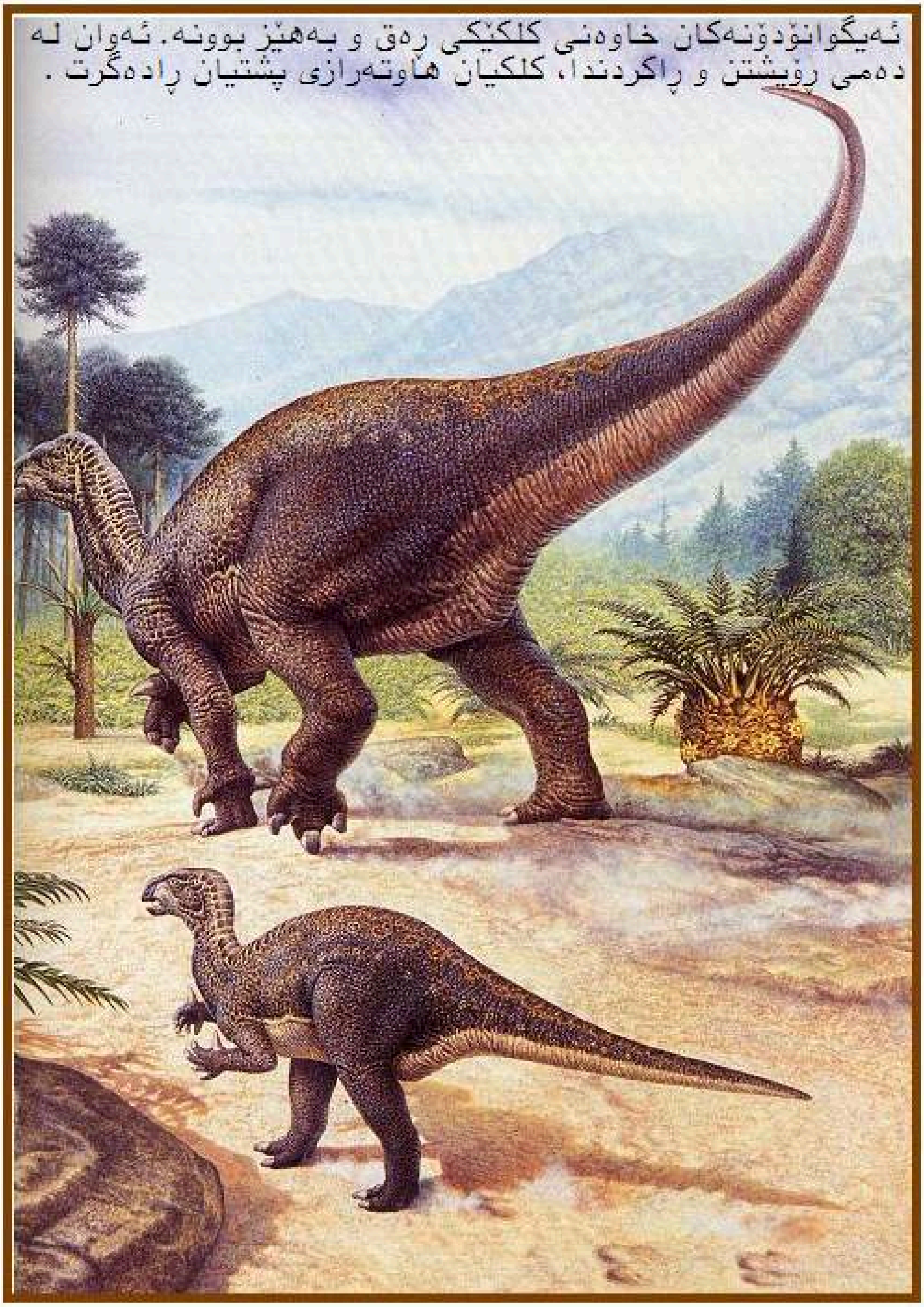

خورد و خۆراکی ئەیگوانۆدۆن :

ئەیگوانۆدۆنەکان لە جیاتی دەم و لێو، خاوەنی لمبۆزێکی ئێسقانی بوون کە شێوەی دەندووکی پەلەوەرانی داوە. بەڵام لە بەشی ژوورەوەی دەمیان دا دوو ڕیزە ددانی درشت و بەتوانایان بووە کە درێژایی هەر ددانێکیان بە (2 ئینچ) مەزەندە کراوە. ئەو چەشنە گیاندارە، بە یارمەتیی لمبۆزی وینە دەندووکیان و بە هاریکاریی دوو

ڕیزە ددانی بەهێزیان، توانیویانە لە گژ و گیا و چڵ و گەڵای دار و دەوەنی سەردەمی خۆیان بخون و بە وردی بیجوون.

لە بەشی ژورووی شەویلکەکانی ئەیگوانۆدۆن دا ددانی درشت و بەتوانا جێگیر بوونە، بەڵام لە بەشی پێشەوە، لە جیاتی لێو، دەندووکیان هەبووە .

لە وڵاتی بەلژیک، لە نێوان چین و توێژی کانگا خەڵووزەکانی ژێر زەوی دا دەیان فۆسیلی ئەو چەشنە دایناسۆرە دۆزراونەتەوە کە دەردەکەوێت سەردەمانێک لە چڵ و چرۆی ئەو دارستانانە خۆیان تێر کردووە و بە کۆمەڵیش ژیاون.

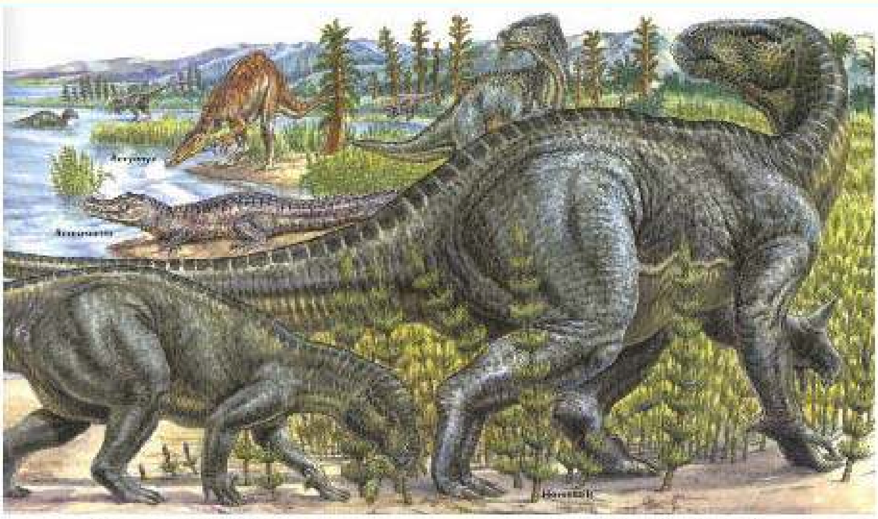

ژیانی ئەیگوانۆدۆنەکان لە دەور و بەری دارستانەکاندا تێپەڕ بووە. ئەوان بە کۆمەڵ و پێکەوە ژیاون.

شێوەی ڕەوت و ڕۆی ئەیگوانۆدۆنەکان :

زۆربەی ئەیگوانۆدۆنەکان لە سەر دوو پێ ڕاوەستاون و ڕۆیشتوون و ڕایان کردووە، بەڵام (دەیوید نۆرمەن)ی دیرینەناسی بریتانیایی، لە ڕووی فۆسیلی بەرەیەک لەو چەشنە ديناسۆرە سەلماندوویەتی کە هەندێک لەو بنەماڵەیە لە سەر چوار لاقان ڕەوت و ڕۆیان بووە.

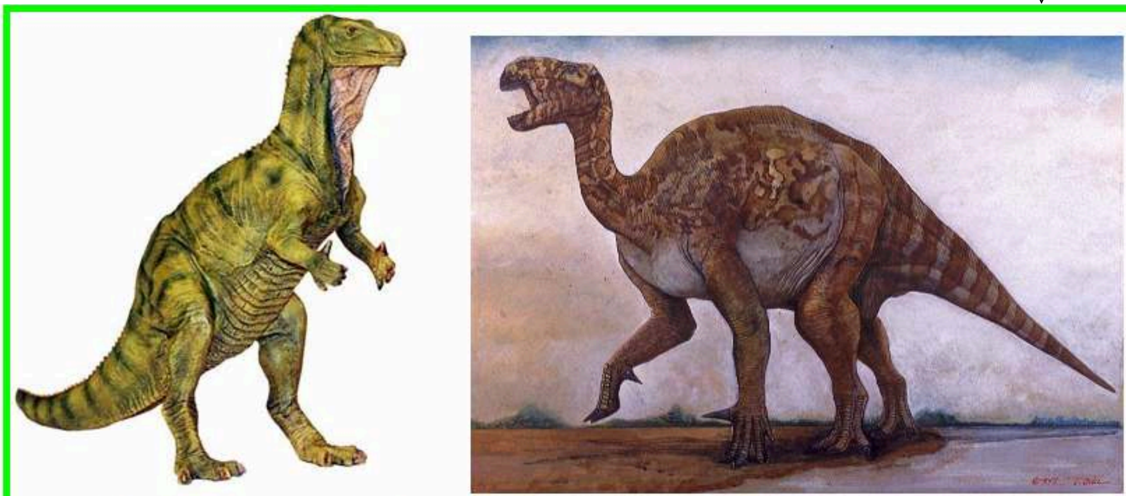

زۆربەی ئەیگوانۆدۆنەکان لە سەر دوو پێیان ڕاوەستاون و ڕۆیشتوون و رایان کردووە، بەڵام بەرەیەک لەو بنەماڵەیە لە سەر هەر چوار قاچان ڕەوت و ڕۆیان کردووە.

لە ڕووی جێ پێی ئەیگوانۆدۆنەکان وا دەرکەوتووە کە خێرایی ڕاکردنەکەیان لە کاتژمێرێک دا گەیشتۆتە (20) کیلۆمەتر.

ڕادەی فام و پلەی بەهرەی هۆشی ئەیگوانۆدۆنەکان :

ئەو گیاندارانە لە بنەماڵەی (ئۆرنیتۆپۆد)ەکان بوونە. بەپێی بۆچوونی زانایان، ڕێژەی مێشکی (ئۆرنیتۆپۆد)ەکان بە نیسبەتی کێش و قورسایی جەستەیان، لە ڕادەیەکی مامناوەندی دابووە. واتە ئەیگوانۆدۆنەکان لە باری فام و هۆشەوە، لە پلەی نێونجی دابوونە.

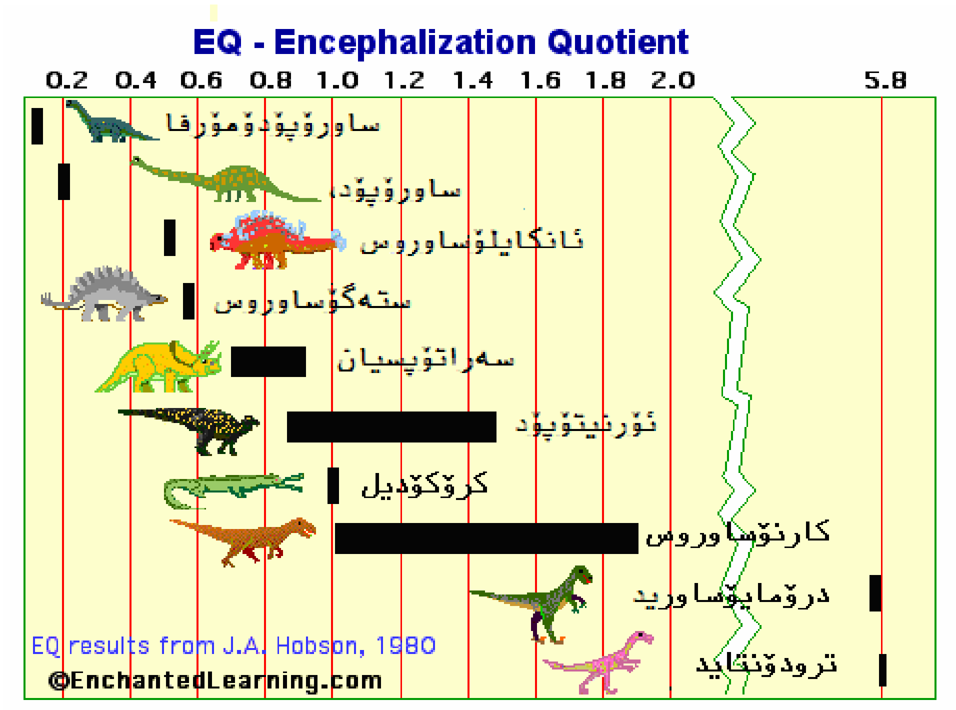

سەردەمی ژیانی ئەیگوانۆدۆنەکان :

ئەیگوانۆدۆنەکان دایناسۆرانی دەورەی کرەتاسیوسی کۆنن. واتە سەردەمی ژیانیان دەگەڕێتەوە بۆ (135 هەتا 125) ملیوان ساڵ بەر لە ئێستاکە.

شایانی ئامارەیە، وشکانیی (پانجەئا)ی لەو سەردەمە دا لەت دەبێت و بەشێک لەو وشکانییە بەرەو وشکانییەکانی (پیتە= قطب)ی باشوور دادەکشێت. لەو لەت بوون و داکشانەی وشکانیی (پەنگەئا)ی دا، ئەیگوانۆدۆنیش بەرەو باشوور دەبردرێت. ئەو گیاندارە لە وێندەرێش خۆی دەگەڵ چەشنی ئاو و هەوا تازەیە ڕێک دەخات و درێژەی بە ژیان دەدات.

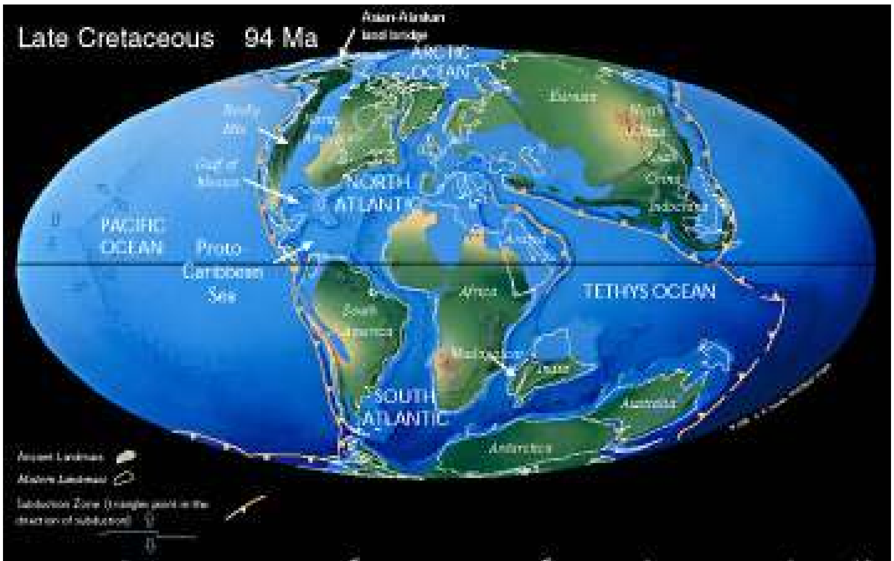

وشکانییەکانی زەوی و شێوەی جێگیربوونیان لەسەر گۆی زەوی، لە دەورەی کرەتاسی دا
www.gagesh.com

شوێنی دۆزینەوەی فۆسیلی ئەیگوانۆدۆنەکان :

ساڵی 1825 ی زایینی ، زانایەکی بریتانیایی بەناوی (گیدیۆن مانتەل) ، ناوی ئەیگوانۆدۆنی بۆ ئەو چەشنە دایناسۆرە هەڵبژارد.

ددانەکان و بەشێک لە ئێسقانە فۆسیلەبووەکانی ئەیگوانۆدۆم لە ساڵی 1822 ، لە لایەن خانمی ئەو زانایە، واتە مادام(ماریان مانتەل)، لە بەشی باشووری بریتانیا دا دۆزرابۆونەوە.

Gideon Mantell   Maryann Mantell

گیدیۆن مانتەل ددانی ئەیگوانۆدۆن و ددانەکانی (ئەیگوانا Iguana)ی ئیمرۆیی لە بەرامبەر یەکتر دانا و بەراوەردی کردن. لە نێوان ددانی گیانداری چەندین ملیۆن ساڵی کۆن و گیانداڕێکی ئیمڕۆیی دا وێچوویی و نزیکییەکی تەواوی هاتە بەر چاو. هەر بەهۆی ئەم وێکچوونانەش بوو کە ناوی ئەیگوانۆدۆن واتە(ددانی ئەیگوانا)ی بە بەژنی ئەو دایناسۆرە بڕی.

شایانی ئاماژەیە بگوترێ کە(ئەیگوانا)ی ئەم سەردەمە چەشنە مارمێلکەیەکی زۆر مەزنە و لە ناوچە گەرمەسێرەکانی کەمەربەندی ئیستیوایی، بەتایبەت لە وشکانییەکانی ئەمریکا دا دەژی.

بە سەدان فۆسیلی دایناسۆری ئەیگوانۆدۆن لە سەرتانسەری جیهان، بەتایبەت لە وڵاتانی: بەلژیک، بریتانیا، ئەلمان، ئەفریکای باکوور و وڵاتانی یەکگرتووی ئەمریکا دۆزراونەتەوە.

چەند نمونە لە فۆسیلی ئەیگوانۆدۆن

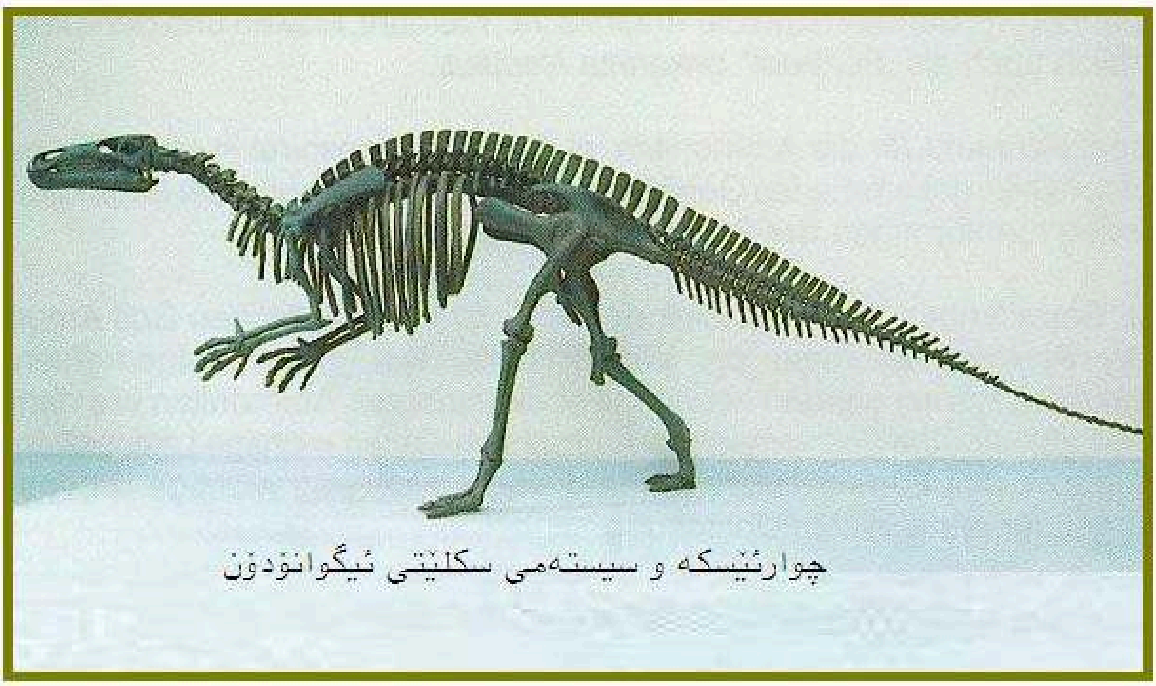

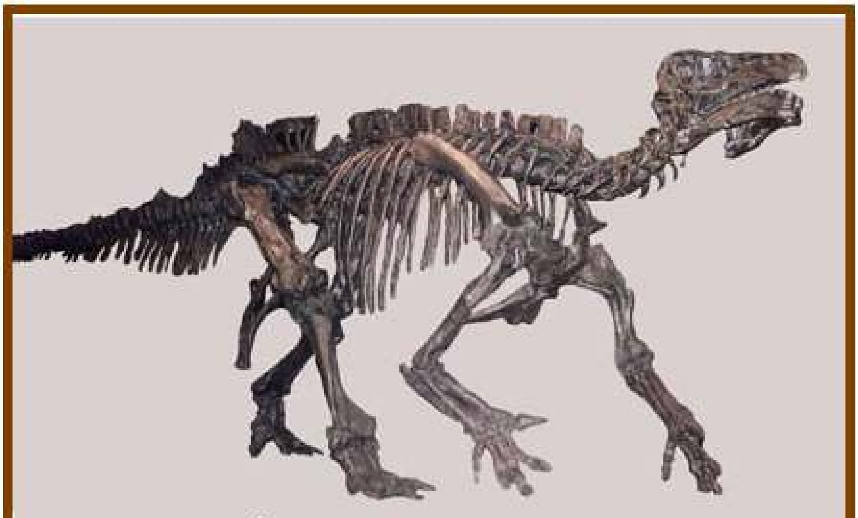

فۆسیلی بەشێک لە ئەندامەکانی ئەیگوانۆدۆن

ئەیگوانۆدۆن

شوێنی پێی ئەیگوانۆدۆن

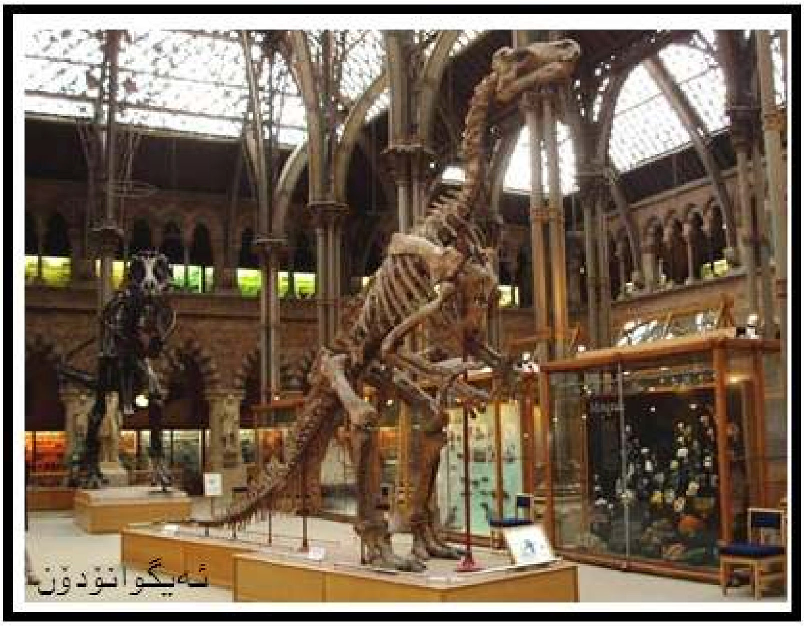
ئەیگوانۆدۆن

فۆسیلی قوچەکەیەکی لادەستی ئەیگوانۆدۆن

شوێن پێی ئەیگوانۆدۆن

دوو قاچی ئەیگوانۆدۆن